

باسمه تعالی

ویژگیهای شخصیتی کارآفرینان در آئینه قرآن و کلام معصومان (ع)

دکتر یعقوب مهارتی*

دانشکده علوم اداری و اقتصادی

دانشگاه فردوسی مشهد

دکتر محمد حسن رستمی

استادیار دانشکده الهیات شهید مطهری

دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

تاکنون مطالعات زیادی در خصوص کارآفرینی، کارآفرینان، عوامل موفقیت و شکست آنان و سایر بحث های مرتبط با آن انجام گرفته است. اما مطالعه تطبیقی بین ادبیات غربی و اسلامی که مربوط به دانش کارآفرینی باشد کمتر به چشم می خورد و یا در صورت وجود، به صورت بحث های پراکنده و غیر مرتبط با این رشته بوده و این مقایسه به صورت صحیح، منطقی و علمی انجام نشده است. محققین مقاله حاضر برآنند تا با شروع مطالعاتی دنباله دار، کارآفرینی را با ادبیات اسلامی و با مراجعه به آیات و روایات، بومی کرده و زمینه استفاده از این علم کاربردی، که نقش و اهمیت آن در رشد و توسعه اقتصادی و ایجاد شغل روشن و مبرهن است، را به صورت ملموس تر فراهم نمایند و این مقاله شروع این تحقیقات دنباله دار می باشد. در این مقاله ویژگیهای فردی کارآفرینان به عنوان نقطه شروع، مورد توجه می باشد. در این مقوله ابتدا با طرح ویژگیهای شخصیتی آنان و ادبیات موجود، به صورت دقیق این موارد با آیات و روایات موجود مطابقت داده شده است. در ادبیات کارآفرینی ویژگیهای متعددی برای کارآفرینان متصور است ولی در این مقاله به آنهایی پرداخته شده است که بسیار مصطلح بوده و کراراً مورد تاکید دانشمندان این رشته قرار گرفته اند، ویژگیهایی از قبیل ریسک پذیری، نیاز به توفیق طلبی، مرکز کنترل درونی، تحمل ابهام و خلاقیت و نوآوری. برای تمامی این ویژگیها موارد موجود در آیات قرآن و همچنین کلام معصومین علیهم السلام به عنوان مصادیق و شواهد مورد نظر ارایه گردیده است و نشان دهنده این مطلب است که مکتب اسلام نه تنها با این مباحث به اصطلاح به روز و جدید بیگانه نبوده بلکه به طور کامل، روشن و شفاف تر از ادبیات غربی نیز آنها را مطرح می نماید، که بایستی دقیق تر به آن پرداخته شود، و نمونه بارز آن توکل به ذات اقدس حضرت باری تعالی در کنار سایر ویژگیهای فردی است که یک شخص کارآفرین با مسلح شدن به این ابزار قوی قادر به برداشتن موانع بزرگتری نیز خواهد بود.

کلید واژگان: ویژگیهای شخصیتی، کارآفرینی، ریسک پذیری، نیاز به توفیق طلبی، کنترل درونی، تحمل ابهام، خلاقیت و نوآوری

---

*نویسنده مسئول: یعقوب مهارتی

دانشکده علوم اداری و اقتصادی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، تلفن: ۸۸۱۳۰۹۵ - ۰۵۱۱

maharati2001@yahoo.com

مقدمه

این روزها کارآفرینی مقوله ای است که بسیار مورد توجه محققین، سیاستمداران و دولتمردان است و همه سعی دارند به نوعی از این بحث بهره برداری نموده و آنرا تفسیر نمایند. آنچه که مسلم است نقش کارآفرینی در توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال امری اثبات شده و تمامی محققین بر آن صحه گذاشته اند. فایول (۲۰۰۷) و همچنین رینولد، هی، و کمپ (۱۹۹۹) اثبات می کنند که کارآفرینی بر رشد و توسعه اقتصادی تمامی کشورها موثر و معنی داری باشد. به تازگی تلاشهای متعددی بین اقتصاددانان برای شناخت ارتباط بین کارآفرینی و رشد اقتصادی (Kreft & Sobel, 2005) و بطور مشابهی رابطه علی بین این دو در حوزه تئوری و عمل شکل گرفته است (Benzing, Chu, & Kara, 2009; Poh, Yuen, & Erkko, 2005). زاکاراکیس، بی قریو، و سفرد (۲۰۰۰) بر اساس مشاهدات خود در ۱۶ اقتصاد توسعه یافته و در تایید موارد ذکر شده، اذعان میدارند که اکثریت اختلافات در رشد ناخالص ملی در کشورها با کارآفرینی توجیه پذیر بوده است. هندرسون (۲۰۰۲) نیز نقش معنی داری را برای کارآفرینان در فعالیتهای اقتصادی و ایجاد شغل قایل می باشد. در مطالعه دیگری کوراکتو (۲۰۰۵) به وضوح تاکید دارد که از سال ۱۹۸۰، ۵۰۰ شرکت برتر آمریکا بطور معنی داری در ایجاد ۵ میلیون شغل نقش داشته اند در حالیکه این مورد برای کارآفرینان در شرکتهای کوچک در همان زمان مشخص بیش از ۳۴ میلیون شغل بوده است. این نشان دهنده نقش قوی و کارساز آنان در ایجاد فرصتهای شغلی و کمک به رشد ثروت ملتها می باشد. که در نوع خود جالب توجه می باشد.

در ایران سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی به منظور ارتقاء کارآیی بنگاههای اقتصادی و بهره وری منابع مادی و انسانی و فناوری، موقعیت ویژه ای را فراروی سیاستگذاران و محققین قرارداده است که در جای خود راهبردها، رویکردها و راهکارهای مناسبی را می طلبد که طبیعتا با توجه به اهمیت ذکر شده، یکی از این رویکردها، توسعه کارآفرینی در کشور است که از طریق آن می توان منابع انسانی توانمند با شایستگی های کارآفرینانه و در خور چشم انداز بیست ساله کشور و برنامه چهارم تربیت کرد (زالی، ۱۳۸۸). بحث مورد نظر در مقاله حاضر این است که این منابع انسانی توانمند و شایسته چه کسانی هستند و واجد چه خصوصیات می باشند. آنچه تاکنون قید شد و آنچه که از ادبیات رشته کارآفرینی بر می آید این رشته و تعاریف و مفاهیم آن تماما غربی است و براساس اطلاعات محققین هیچ مطلب قابل توجه و قابل قبولی را نمی توان یافت که بومی بوده و بصورت ریشه ای به این امر بسیار مهم پرداخته باشد، که البته نویسندگان حاضر امیدوارند با ادامه دادن این بحث

ها بتوانند گامی موثر در این راستا بردارند، لذا این مساله، وظایف نویسندگان و محققین را دوچندان کرده و تکلیف سنگینی را بر عهده آنان می گذارد. آنچه که قابل تامل است در مکتب انسان ساز اسلام با توجه به جامعیت این دین مبین قطعاً مطالب قابل تامل و مفیدی در آن وجود خواهد داشت که بتوان بدان استناد نمود و ادبیات رشته کارآفرینی را مجدداً بر اساس این تعلیم مقدس باز نویسی نمود. این مقاله شروعی برای چنین قصدی می باشد. امید است مطالب این نوشته راه کاری باشد برای کاربردی کردن علم کارآفرینی در ایران و مخصوصاً برای نهاد های انقلابی همچون کمیته امداد امام خمینی (ره) که همواره به دنبال استفاده از نتایج این قبیل تحقیقات و نوشته ها بوده و سعی می نماید با انواع روشهای ممکن به وظایف خطیر خود در این راستا جامه عمل بپوشاند.

بیان مساله

آنچه که مسلم است کارآفرینی و ادبیات آن بدین صورتیکه الان مطرح است تماماً غربی بوده و ریشه در ادبیات غرب دارد، لذا استفاده از آن بدون مطالعه دقیق و فهم درست مطالب آن ممکن است سر از بیراهه در آورده و بجای کمک به رشد و ارتقا آن و از همه مهمتر کمک به رشد و توسعه اقتصادی و همچنین رشد اشتغال در کشور، نتیجه برعکس به دنبال داشته باشد و این همان چیزی است که هم اکنون کم و بیش شاهد آن هستیم. هر علمی با هر مشخصات و ویژگیهایی که دارد به شرطی قابل استفاده و مفید خواهد بود که بومی شده و با شرایط و ویژگیهای آن کشور سازگار باشد و یا حداقل شرایط لازم را داشته باشد. در خصوص کارآفرینی نیزوضع به همین منوال است. در کاربردی و مفید بودن آن شکی وجود ندارد و تقریباً تمامی اقتصاددانان و علمای این رشته برآن صحنه گذاشته اند، اما آنچه که ما برداشت می کنیم شاید همانی نباشد که انتظار می رود. لذا می طلبد که با مراجعه به منابع و متون اسلامی کمی عمیق تر به این رشته پرداخته شود. البته همانطوریکه قبلاً عنوان گردید پرداختن به کارآفرینان و اینکه چگونه آنان موفق خواهند بود بایستی چند بعدی بوده و همه جانبه باشد که در این مقاله نویسندگان صرفاً به ویژگیهای فردی آنان می پردازند. لازم به ذکر است که با اینکه در مورد ویژگیهای شخصیتی کارآفرینان مطالعات زیادی صورت گرفته است ولی در مورد مقایسه تطبیقی این ویژگیها بر اساس اطلاعات محققین تاکنون کار منسجم و جامعی صورت نپذیرفته است.

مبانی نظری

کانینگهام و لانچرون (۱۹۹۱) معتقدند که هر نوع فعالیت تحقیقاتی در زمینه کارآفرینی میتواند در شش مکتب فکری طبقه بندی گردد که هر کدام از آنها شرایط و کاربرد های خاص خود را دارد. در اولین و دومین مکتب فکری مشخص شده توسط آنان که به مکتب فکری "ابرمرد" و "ویژگی های روان شناختی" معروف است، محققین معتقد هستند ویژگیهای شخصیتی کارآفرینان معمولاً مورد توجه بوده و به عنوان عامل موفقیت آنان شناخته می شود واکثر محققین موفقیت آنها را متناسب به این صفات میدانند. به گفته این محققین توصیف کارآفرینان در مکتب فکری "ابرمرد" آنان را همانند شخصی معرفی می کند که قادر هستند مفاهیم و افکاری را ارایه نمایند که دیگران قادر به انجام آن نیستند و برای آنها غیره منتظره و عجیب به نظرمی رسد. درتایید این بحث سایر محققین از جمله هوگس (۱۹۸۶) و سیلور (۱۹۸۵) معتقد هستند که کارآفرینان دارای ویژگیها و صفاتی هستند که آنها را از دیگران متمایز می سازد. سایر تئوریسین های روانشناسی نیز (به عنوان مثال؛ کرومی، ۱۹۹۴؛ لاجسینفور و باقبی، ۱۹۸۷، به نقل از ادوارد ۲۰۰۸) این مورد را تایید نموده و معتقدند که کارآفرینان افرادی هستند که با دارا بودن ویژگیهای شخصیتی خاص، افراد را کمک می کنند تا به حداکثر فرصتهای ممکن دسترسی پیدا کنند.

مکتب فکری دوم برویژگیهای روانشناختی کارآفرینان تاکید خاصی دارد. این مکتب فکری معتقد است که کارآفرینان ارزشها و باورهای کمیاب و خوبی در راستای کار و زندگی خود دارا هستند که در بین سایرین کمتر پیدا می شود. بر اساس گفته های کانینگهام و لسچرون (۱۹۹۱)، از بین ویژگیهای متعدد کارآفرینان، نیاز به توفیق طلبی و ریسک پذیری مورد توجه بیشتری بوده و بیشتر جلب توجه می کنند.

در عین حال تئوری نیاز به توفیق طلبی مک کلند (۱۹۶۱) و تئوری مرکز کنترل روتر (۱۹۶۶) از تئوری های مورد تایید و به طور قابل ملاحظه ای در مطالعات کارآفرینی برای توضیح ویژگیهای کارآفرینانه و انگیزش مورد استفاده قرار گرفته اند. در کنار آن ادبیات کارآفرینی نیز به وضوح ریسک پذیری را به عنوان یکی از ویژگیهای کارآفرینی معرفی می نماید (Cunningham & Lischeron, 1991). ضمن اینکه تحمل ابهام با سایر ویژگی های کارآفرین ارتباط نزدیک دارد به زعم لامپکین و اردوگان (۱۹۹۵) تحمل ابهام با ریسک پذیری رابطه مستقیم دارد و نیازمند تحمل ابهام است، و افراد

دارای تحمل ابهام تحت شرایط یکسان ریسک بالاتری را می‌طلبند. وازخلاقیت و نوآوری نیز از صفات بارز کارآفرینان در ادبیات این رشته نام برده شده است.

پس از مطالعه تحقیقات گذشته و با توجه به اینکه در مبانی نظری کارآفرینی ویژگیهای متعددی برای کارآفرینان لحاظ گردیده است که طبیعتا در این مجال کوتاه پرداختن به همه آنها میسر نخواهد بود، بنابر این محققین سعی نمودند متغیرهایی را انتخاب نمایند که بیشترین تکرار را در مطالعات گذشته داشته و به عبارت دیگر بیشترین نقش را در موفقیت کارآفرینان ایفا نموده اند و از همه بیشتر مورد توافق علمای این رشته بوده اند. لذا نیاز به توفیق طلبی، ریسک پذیری، مرکز کنترل، تحمل ابهام و خلاقیت و نوآوری برای مطالعه حاضر انتخاب گردیدند.

اولین و پرتکرارترین ویژگی کارآفرینانه نیاز به توفیق طلبی می‌باشد. در سال ۱۹۵۰، مک کلند و همکارانش (به نقل از کولینس، هنکس، و لاک، ۲۰۰۴)، مفهوم نیاز به توفیق طلبی را ارایه و نتیجه گرفتند که افراد با نیاز به توفیق طلبی بالا در ارتباط با فعالیتهای نوآورانه و انرژی از نسبت به افراد با نیاز به توفیق طلبی پایین، موفق تر هستند. از سوی دیگر اون (۲۰۰۳) معتقد است که افراد با نیاز به توفیق طلبی بالا تمایل دارند که اهدافی در موقعیت های چالشی داشته و در بین خودشان یک برجستگی و موقعیت ویژه داشته باشند. با تایید این نظریه کرائوس و همکاران (۲۰۰۵) در بررسی ویژگیهای این افراد، به این نکته رسیدند که عملکرد افراد با نیاز به توفیق طلبی بالا در ارتباط با شغلهای غیر معمول بسیار بهتر از سایرین می‌باشد و معمولا پاسخگوی عملکرد خودشان هستند.

مطالعات زیادی نشان داده است که کارآفرینان در مقایسه با غیر کارآفرینان معمولا دارای نیاز به توفیق طلبی بالایی هستند. کولینس و همکاران (۲۰۰۴) اخیرا عنوان داشته اند که یک ارتباط معنی داری بین نیاز به توفیق طلبی و عملکرد کارآفرینان وجود دارد. به عنوان مثال انگیزه موفقیت به طور معنی داری به عملکرد کارآفرینانه مربوط است. و این در حالی است که مک کلند (۱۹۸۷) معتقد است که از نقطه نظر نیاز به توفیق طلبی تفاوت معنی داری بین کارآفرینان موفق و نا موفق وجود دارد. بنابر این در این مطالعه این ویژگی شخصیتی به عنوان یک ویژگی موثر در موفقیت کارآفرینان مورد توجه قرار گرفته است. در همین راستا زالی و رضوی (۱۳۸۸) نیز تاکید دارند که شرکت کنندگان در تحقیقشان این ویژگی را به طور روشنی برجسته نموده اند و آنرا مهم قلمداد کرده اند.

آنچه که مسلم است انسانهای موفق هیچ گاه به وضعیت فعلی خود قانع نبوده و همواره در پی تکامل و پیشرفت هستند و همواره نیاز به موفقیت در ذات انسانها بوده و کارآفرینان از این خصیصه بیشتر از سایر افراد برخوردارند. در روایات اسلامی رضایت به وضعیت فعلی مصیبت معرفی شده است. امام باقر(ع) می فرماید: " لا مصیبه کاستهانتک بالذنب و رضاک بالحاله التی انت علیها " مصیبتی چون کوچک شمردن گناهت و رضایت به وضعیت موجود نیست (حرانی، ۱۴۰۴، ص. ۲۸۶؛ ری شهری، ۱۳۷۵ الف، ص. ۲۷۵). همچنین پیامبر گرامی اسلام (ص) می فرمایند: " الراضی لا یسخط علی سیده... و لا یرضی لنفسه بالیسیر من العمل " به مقام رضایت و خشنودی، که مقام ارزشمندی در سیر و سلوک عرفانی انسانهاست، نمی رسد کسی که به کار اندک خود رضایت دهد (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۳۷۳؛ ری شهری، ۱۳۷۵ ب، ص. ۴۷۵).

انسان موفق همواره برای تکامل می کوشد و کارها را نیمه رها نمی کند. در جای دیگر پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: " الامورُ بتمامها و الاعمالُ بِخواتمها " کارها به تمام شدن آنهاست و اعمال به عاقبت آنها (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۱۶۵؛ ری شهری، ۱۳۷۵ ب، ص. ۲۹۳). این سخن پیامبر بدین مفهوم است که اگر کاری ناقص رها شود در واقع کاری انجام نشده است و آنگاه می شود آنرا کار نامید که تمام شده و به هدف رسانده شود. ملاحظه می گردد که در متون اسلامی نیز به این ویژگی به خوبی اشاره گردیده است.

در کنار نیاز به توفیق طلبی به عنوان ویژگی اصلی کارآفرینان، مرکز کنترل درونی نیز در این مطالعه مد نظر قرار گرفته است که به طور قابل ملاحظه ای در ادبیات تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. براساس نظریه روتر (۱۹۶۶) مرکز کنترل افراد می تواند بصورت مرکز کنترل داخلی و خارجی بروز کند. مرکز کنترل داخلی اشاره به این موضوع دارد که فعالیت های افراد نتیجه اعمال و رفتار خودشان است. و معمولاً با فعالیتهای کارآفرینانه مشارکت دارد. در مقابل مرکز کنترل خارجی اشاره به نظرات و اعتقاداتی دارد که بسته به اعمال سایر افراد و همچنین شانس و اقبال دارد بنا براین انواع روابط بین این دو متصور است. براهوس و هورویتز (۱۹۸۵)، رابینسون و همکاران (۱۹۹۱) و هیان (۱۹۹۶) پیشنهاد می کنند که مرکز کنترل یک ویژگی کارآفرینانه می باشد که می تواند بین کارآفرینان موفق و غیر موفق تمایز ایجاد کند.

برخی از تحقیقات میدانی انجام شده در خصوص کارآفرینی که توسط کینگ (۱۹۸۵)، بونت و فورهام (۱۹۹۱) و راحیم (۱۹۹۶) انجام شده است، نشان داده اند که کارآفرینان در مقایسه با مدیران به طور معنی داری دارای نرخ بالایی از مرکز کنترل داخلی هستند. در مطالعه ای که براکهاوس در سال ۱۹۸۰ انجام داد، نتایج به دست آمده در خصوص میزان کنترل افراد و موفقیت آنها را مقایسه نمود و دو سال بعد این مطالعه را در مورد واحدهای بازرگانی که هنوز به فعالیت ادامه می دادند، تکرار نمود و به این نتیجه رسید که این افراد در مقایسه با افرادی که واحد خود را ترک نموده بودند، دارای مرکز کنترل داخلی بیشتری هستند.

کردنائیج و همکاران (۱۳۸۶) معتقدند که اگر عزت نفس افراد بالا باشد جایگاه مهار افراد درونی خواهد بود، یعنی علل شکست کارهای خود را به خود نسبت میدهند تا به عوامل دیگر، به عبارت دیگر افراد دارای عزت نفس بالا دارای کنترل درونی هستند و مسئولیت کار خود را بر عهده می گیرند. عزت نفس احساس نسبتاً پایداری است که فرد از ارزشیابی و قضاوت در باره خویش به دست می آورد. هر چه این ارزشیابی در نظر وی خوشایند تر باشد. عزت نفس وی بالاتر است و به میزانی که راجع به خویش قضاوتی منفی داشته باشد عزت نفس پایین تری دارد، انسان برخوردار از کرامت و عزت نفس امتیازهای فراوانی دارد که هر یک از آنها می تواند زمینه موفقیت وی را در امور مختلف فراهم کند.

انسان دارای عزت نفس، درستی و اتقان عمل را با ناظر بیرونی پیوند نمی زند، تنها انسان فرومایه است که رضایتش با حضور عامل کنترل از بیرون تغییر کرده و با شرایط غیبت عامل یاد شده، کار انجام نشده و یا به درستی انجام نمی پذیرد و چه بسا به این سستی و رخوت و شانه از زیر بار مسئولیت خالی کردن بر خود ببالد و آن را مایه فخر و زیرکی خود تلقی کند؛ ولی انسان دارای عزت نفس، نیازی به کنترل از بیرون احساس نکرده و خود از درون به آنچه فرومایه به آن افتخار می کند نزدیک نمی شود.

امام علی (ع) در سخنی زیبا به این حقیقت اشاره کرده اند که: "الکریمُ یزد جرُّ عما یفتخر به اللئیم" کریم از آنچه لئیم بدان افتخار می کند دوری می گزیند (آمدی، الف، ص. ۷۰). و به همین دلیل انسان دارای عزت نفس در نزد خداوند شادمان و ماجور و در نزد مردم دوست داشتنی و با هیبت است."

الکریم عندالله محبور مثاب و عند الناس محبوب مهاب" (آمدی، الف ص. ۱۰۲). و نیز در انسان با کرامت نه مصیبت ها و ناملازمات تاثیر دارند و نه شکست ها در مسیر زندگی و انجام کارها برایش مانع ایجاد می کنند، " النفس الکریمه لا توتر فیها النکبات " (آمدی، ب، ص. ۵۹) چرا که وی به ارزشمندی خویش پی برده و حقیقت وجودی خود را شناخته است. چنین انسانی نیاز به محاسبه و رسیدگی توسط دیگران ندارد بلکه خود به محاسبه دقیق اعمال خویش پرداخته و موفقیت خود را مرهون کنترل درونی خود می داند و همواره از درون موعظه گری خیرخواه به نصیحت او می پردازد. در حدیث قدسی پیامبر اکرم (ص) از خداوند نقل می کند که " یابن آدم انک لا تزال بخیر ما کان لک واعظ من نفسک و ما کانت المحاسبه من همک " ای فرزند آدم تا زمانی که پند دهنده ای از نفس خود داشته باشی و به طور جدی به محاسبه -اعمال و رفتار خود- پردازی همواره بر خیر و خوبی هستی (حرانی، ۱۴۰۴، ص. ۲۸۰). از نگاه آموزه های اسلامی گرچه تمامی انسانها از عزت و کرامت برخوردارند و از نگاه قرآن گرچه تمام انسانها با توجه به انسان بودنشان حرمت و ارزش مشترکی دارند، " و لقد کرّمنا بنی آدم و فضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلاً " (اسراء، آیه ۷۰)؛ و این ارجمندی انسان به لحاظ استعداد ها و امکاناتی است که خدای متعال در نهاد بشر قرار داده و او را بر سایر مخلوقات برتری بخشیده است ولی بسیاری از انسانها از این گنجینه گرانبها در درون خود آگاهی نداشته و به ارجمندی و ارزش والای خویش وقوف ندارند و با توجه به رفتارهای مختلف که از آنان سر می زند از ارزش و عزت متفاوتی بهره مند می باشد. ملاحظه می گردد درخصوص این ویژگی مهم که طبیعتاً افراد کارآفرین واجد آن هستند، به چه میزان در آیات و روایات بدان تاکید شده و به زیبایی به آن پرداخته شده است.

دیگر ویژگی که افراد دارای کنترل درونی از آن برخوردار می باشند مسئولیت پذیری است (کردنائیج و همکاران، ۱۳۸۶). لغت دانان مسئولیت را به پاسخ گویی در مقابل انجام کار و مسئول را به کسی که فرضیه ای بر ذمه دارد که اگر به آن عمل نکند از او بازخواست می شود، معنا کرده اند. در قرآن کریم بارها از مسئولیت انسانها سخن به میان آمده است. بر اساس آیات قرآن سوال و بازخواست شامل همه انسانها اعم از پیامبران و امت ها می باشد، " فلنسلن الّذین ارسل الیهم و لنسلن المرسلین " از مردمی که بر ایشان پیامبرانی فرستاده شده است و نیز از پیامبران فرستاده شده، سوال خواهیم کرد (اعراف، آیه ۶). و نیز این بازخواست شامل همه اعمال و رفتارها می باشد، " فوربک لنسلنهم اجمعین عما کانوا یعملون " به پروردگارت سوگند که همه را به خاطر کارهایی که انجام می داده اند بازخواست

خواهیم کرد (حجر، آیه ۹۲). عمومیت جمله عما كانوا يعملون نشان می دهد که از همه اعمال آدمی بدون استثنا سوال خواهد شد (مکارم شیرازی، ۱۳۶۳، ص. ۱۳۹). امام علی (ع) می فرماید: " اتقوا الله فی عبادته و بلائه فانکم مسئولون حتی عن البقاع و البهائم " (ری شهری، ۱۳۷۵ الف، ص. ۳۲۶). تقوای الهی را در مورد بندگان خداوند و سرزمین های او رعایت کنید زیرا شما حتی در مورد سرزمین ها و چارپایان مورد بازخواست قرارخواهید گرفت. و پیامبر اسلام فرموده اند خداوند از هر چیزی که به انسان سپرده شده باشد بازخواست می کند حتی در مورد خانواده که آیا آنها را ضایع کرد یا محفوظ داشت، " ان الله سائل کل راع عما استرعاه احفظ ذالک ام ضیعه حتی یسال الرجل عن اهل بیته " (ری شهری، ۱۳۷۵ الف، ص ۳۲۷). سخن از مسئولیت سخن از دامنه گسترده ای است که شامل ریز و درشت اعمال و تمامی نعمت ها و نیز تمامی آنچه به ما سپرده اند می شود. نکته ظریف این است که در دین اسلام زیر بنای مسئولیت، دارایی هاست نه آگاهی ها، برخی مسئولیت را با مقدار آگاهی سنجیده اند و میزان مسئولیت را با مقدار آگاهی شخصی مرتبط دانسته اند ولی دایره مسئولیت در آیین ما وسیع تر از این معناست چرا که در مکتب اسلام نه فقط انسانهای آگاه بلکه کسانی که می توانستند به آگاهی برسند و در آن قصور ورزیده اند نیز مسئول هستند. در حدیث معروفی امام صادق (ع) می فرمایند: در روز قیامت ابتدا از شخص می پرسند چرا عمل نکردی؟ (هلا عملت؟) جواب می دهد خدایا نمی دانستم، می پرسند چرا یاد نگرفتی؟ (هلا تعلمت؟)، (مجلسی، ۱۴۰۳ ج، ص. ۲۹). پس در آن روز، صرف ندانستن و عدم آگاهی از حوزه مسئولیت ها، عذر محسوب نمی شود. انسان مسلمان در شکست کارها و ناکامی امور به دنبال فرافکنی و انداختن تقصیر به گردن دیگران و یا احاله شکست به شرایط و مقدرات نیست بلکه مسئولیت امورا برعهده خویش دیده و به فکر اصلاح عیوب خویشتن است. لذا، این بعد از ابعاد کنترل درونی نیز بدرستی در آیات و روایات مورد تاکید بوده و بسیار به آن اشاره شده است.

کنترل درونی که قطعا یکی از مهمترین ویژگی شخصیتی کارآفرینان می باشد دارای بعد دیگری نیز می باشد که در ادبیات کارآفرینی به آنها تحت عنوان تلاش و عمل اشاره شده است، بدین مفهوم که کسی که دارای کنترل درونی می باشد به تلاش و عمل خود متکی بوده و خود را مسئول آنها می داند. اساسا انسان در عالم خاکی خلق شد تا با گوی عمل به انتخاب و کرداری برتر دست یابد و بکوشد به جایگاه شایسته خویش نایل آید چرا که فردوس و جحیم نتیجه رفتار آدمی است که بی کم و کاست به او بر می گردد.

هرکسی نیک میکند یابد

نیک و بد هرچه می کند یابد

انسان آزاد، و قادر به انتخاب و مقایسه، مورد عنایت و راهنمایی پیامبر درون (عقل) و برون (پیامبران الهی و کتابهای آسمانی) قرار گرفت تا به عمل نیکو رهنمون گردد و به سعادت خویش دست یابد. عمل درست و صحیح و به تعبیر دینی آن عمل صالح، هم زندگی دنیوی انسان را دچار تحول می کند و آب زلال زندگی را در کام انسان گوارا می سازد و هم او را برای بار یافتن به بارگاه قرب الهی کمک می کند. قرآن می فرماید: " و ان لیس للانسان الا ما سعی " برای انسان چیزی جز تلاشش نیست (نجم، ۳۹). و نیز " من عمل صالحا من ذکر او انثی و هو مومن فلنحیینه حیوه طیبه " هر مرد یا زنی که عمل صالح انجام دهد و مومن باشد او را زندگی پاکیزه ای خواهیم داد (نحل، ۹۷). آری بالندگی همه جانبه انسان بدون ابزار عمل، کوه فکری و بی خردی است، امام علی (ع) فرمود: " طلب الجنّه بلا عمل حمق " آرزوی بهشت بدون عمل حماقت است (آمدی، ب، ص. ۲۵۰). از نظر قرآن نه دیگران شریک جرم انسانند و نه وزر و وبال او تن می دهند " و لا تزر وازره وزر اخری " (انعام، ۱۶۴)، و نه انسان از اعمال خیر دیگران بهره مند می شوند " لها ما کسبت و علیها ما کتسبت " (بقره، ۲۸۶). نیکی ها و بدی های هرکس از آن خود اوست. تکیه گاه عمل از نظر اسلام عامل است و بس و تنها کسی که عمل به او وابسته است خود انجام دهنده کار است، " ان احسبتم لانفسکم و ان اساتم فلها " اگر نیکی و یا بدی کنید به خود می کنید (اسراء، ۷).

امام علی (ع) در تصریح به این مطلب می فرماید: " و لن یفوز بالخیر الا عامله و لا یجزی جزا الشر الا فاعله " جز عامل، کسی از عمل بهره مند نمی گردد و جز فاعل، کسی به مجازات نمی رسد (نهج البلاغه، نامه ۳۳).

اگر جو کاشتی زان بدروی جو   نگوید کس کزان گندم تو بدرو
اگر حنظل نشانی در زمینی   یقین از حاصلش، شکر نچینی

سومین ویژگی شخصیتی کارآفرینان که به آن پرداخته می شود و بسیار نیز در ادبیات کارآفرینی بر آن تاکید شده است ریسک پذیری می باشد. همانطوریکه در بالا اشاره شد و براساس مکتب فکری روانشناختی که توسط کانینگهام و لیسچرون (۱۹۹۱) ارائه گردید، ریسک پذیری یکی از عوامل کلیدی است که کارآفرینان را از مدیران تفکیک می سازد. براساس نظریات فرانک و همکاران (۲۰۰۷) و همانطوریکه در تحقیقات قبلی نشان داده شده است کارآفرینان با یک سطح متوسط ریسک پذیری در

سطح ایده آلی قرار خواهند گرفت و این ویژگیها آنها را از مدیران متمایز خواهد ساخت. ریسک پذیری از بعد فردی و مالی بطورستی برای تعاریف کارآفرینی شناخته می شود (Timmons, 1994; Welsh & White, 1981). بر اساس گفته های اوون (۲۰۰۳) تعداد قابل توجهی تحقیق در ادبیات موضوع وجود دارد که رابطه معنی داری بین کارآفرینی و ریسک پذیری را ثابت می کند. در مطالعه انجام شده توسط استوارت و روت (۲۰۰۱) که تماما مربوط به ریسک پذیری بوده است، نتیجه گرفته شد که افراد ریسک پذیر بیشتر به دنبال شغل های کارآفرینانه هستند در مقابل کسانی که ریسک گریز هستند بیشتر به سراغ شغل های مربوط به سازمان و دولتی می روند. البته با توجه به موارد قید شده و براساس تحقیقات زالی و رضوی (۱۳۸۸) این ویژگی شخصیتی خیلی با فرهنگ ایران سازگاری ندارد. ولی با عنایت به اهمیت آن در ادبیات کارآفرینی و آزمون مجدد آن در ایران و اینکه یکی از بیشترین تکرار های ویژگی شخصیتی می باشد در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است.

احتیاط و دور اندیشی از صفات پسندیده است که هر عاملی در انجام کارها و پیشبرد اهداف و برنامه های خود، آنرا به کار می بندد. در احادیث اسلامی اصل دوراندیشی تایید شده و در روایتی امام علی (ع) آن را کیاست و زیرکی دانسته اند "الحزم کیاسه" (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۳۳۹) و در روایت دیگر آن را یک هنر معرفی کرده اند که ثمره آن سلامتی خواهد بود "الحزم صناعه، ثمره الحزم السلامه" (ری شهری، ۱۳۷۵، ص. ۵۲). امام حسن مجتبی (ع) در پاسخ پدر بزرگوارشان که پرسیدند دور اندیشی چیست؟ فرمود: "ان تنتظر فرصتک و تعاجل ما امکنک" اینکه منتظر رسیدن فرصت خود باشی و چون فرصت دست داد بشتابی (ری شهری، ۱۳۷۵، ص. ۵۶؛ صدوق، ۱۳۶۱، ص. ۴۰۱). بر اساس این روایت ضمن اینکه باید منتظر فرصت انجام کار بود ولی نباید فرصت های بدست آمده را از دست داد.

امام حسن عسکری (ع) فرمود: "ان للحزم مقدارا فان زاد علیه فهو جین" همانا دور اندیشی اندازه ای دارد که اگر از آن فراتر رود، ترس و بزدلی است (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۳۷۷). در این حدیث امام حسن عسکری (ع) کسانی را که خیلی احتیاط می کنند ترسو معرفی می کند که از صفات مذموم هر انسانی به حساب می آید. شجاعت در انجام کار- پس از بررسی لازم- صفت انسانهای مومن معرفی شده است. در سخنی امام علی (ع) می فرماید: شجاعت نیمی از عزت است، "الشجاعه احدالعزین" (ری شهری، ۱۳۷۵، ص. ۴۸۴). و یا شجاعت عزت نقد و حاضر است، "الشجاعه عز حاضر" (ری

شهری، ۱۳۷۵ج، ص. ۴۸۴). ویا شجاعت خصلتی ارجمند است که خداوند آن را در وجود هرکس دوستش بدارد و او را آزموده باشد قرار می دهد، " السخاء و الشجاعه غرائز شریفه یضعها الله سبحانه فیمن احبه و امتحنه " (ری شهری، ۱۳۷۵ج، ص. ۲۵۲). امام صادق (ع) می فرمایند: شجاعت از خصلتهایی است که خداوند به پیامبرش ارزانی داشت و اگر در کسی هست باید خدا را سپاس گوید و از او آن ها را بیشتر بخوهد " ان الله خص رسوله بمكارم الاخلاق فامتحنوا انفسکم فان كانت فیکم فاحمدوا الله و ارغبوا الله فی الزیاده منها فذکرها عشره ..... الشجاعه " (صدوق، ۱۴۱۷، ص. ۲۹۰).

ویژگی دیگری که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است خلاقیت می باشد. دانشمندان تاکنون تعاریف و نظریه های متفاوتی را در خصوص خلاقیت ارائه نموده اند به زعم تورنس (۱۳۷۲) خلاقیت به عنوان فرایند، توجه به مساله، نقصان ها، شکاف دانش و عدم هماهنگی هاست. او معتقد است که هیچ تفکر خلاقیتی احتمال وقوع نخواهد داشت مگر این که فرد از مساله آگاه باشد. در حالی که آلبرت (۱۹۹۰)، نقل شده در کردنائیج و همکاران، (۱۳۸۶) به خلاقیت از چشم انداز روانشناسی شخصیت می نگرد و معتقد است که رفتار خلاق بیانگر حقانیت هویت و قریحه شخصی است. از سوی دیگر سولسو (۱۹۹۰)، نقل شده در کردنائیج و همکاران، (۱۳۸۶) می گوید آنچه که سبب تمایز فرد خلاق از فرد غیر خلاق می شود صفاتی همچون فرآیندهای هوشی، دانش، سبک هوشی، شخصیت، انگیزش و بافت محیطی می باشد. در عین حال به عقیده محققین، مطالعات صورت گرفته نشان می دهد که کارآفرینان افرادی خلاق و نوآور می باشند و همچنین رابطه بین نوآوری و کارآفرینی در این تحقیقات به کرات مورد بحث قرار گرفته است. به عقیده کردنائیج و همکاران (۱۳۸۶) نوآوری ارابه خدمات جدید بوده و خلاقیت هم نیروی ضروری است که در پس نوآوری نهفته است. آنان معتقد هستند که وجود نوآوری در کارآفرینی به قدری مهم است که می توان ادعا کرد که کارآفرینی بدون آن وجود ندارد و خلاقیت بدون نوآوری نتیجه ای را به دست نخواهد داد. نوآوری در اسلام نیز بسیار مورد تاکید بوده و نمونه های عملی از سیره پیامبر عظیم الشان اسلام در این خصوص بسیار به چشم می خورد. پیامبر (ص) در روشهای غافلگیرانه در جنگ شیوه های منحصر به فردی داشتند؛ از جمله اینکه از افشای خبر حمله خودداری می کردند به طوریکه یارانش تا لحظه آخر از آن مطلع نبودند و همواره جای دیگری را به عنوان مقصد آدرس می دادند و پس از خروج از شهر از بیراهه به سمت مقصد حرکت می کردند. همواره در روز استراحت و در شب حرکت می کردند و سعی می نمود که در طلوع فجر حمله نماید، زمانی که دشمن آمادگی لازم را نداشته باشد. به عنوان مثال در حمله به بنی قریظه

حمله طوری سریع و غافلگیرانه انجام می‌شود که دشمن حتی فرصت استفاده از امکانات و وسایل نظامیش را پیدا نمی‌کند. و یا در فتح مکه هنگامی که از شهر مدینه خارج می‌شود هیچکس نمی‌دانست پیامبر قصد کجا دارد. از یک روز قبل از حمله از خروج کلیه ساکنین مدینه به بیرون شهر جلوگیری و در هنگام حرکت زنگها را از گردن شتر باز می‌کردند تا سرو صدا نکند به طوریکه در فتح مکه ده هزار سوار تا دم گوش مردم مکه پیش می‌رود بدون اینکه احدی از مردم مکه باخبر شده باشند و قریش مجال کاری را داشته باشد (سیره ابن هشام، ج ۱).

مورد دیگری از نوآوریهای پیامبر سرعت در حمله می‌باشد که از جمله شگردهای تاکتیکی ایشان بوده است، طوریکه در واقعه بنی قریظه هنوز یهودیان از شکسته شدن محاصره مدینه به وسیله کفار قریش و بازگشت آنها مطلع نشده بودند که پیامبر سریع آنها را محاصره می‌کند و به آنها مجال نمی‌دهد که از هم‌پیمانان خود کمک بخواهند. پیامبر قبل از حمله اطلاعات دقیق و کامل را کسب می‌کرد حتی از کسانی که ممکن بود زمانی مشکل درست کنند با خبر بودند، به عنوان مثال در فتح خیبر می‌دانستند انبار آذوقه در کدام قسمت از قلعه قرار دارد. در همان هنگام که پیامبر مشغول فتح مکه است یک نفر را به‌طور سری می‌فرستند تا از راهها، کوهها و مواضع سوق‌الجیشی حنین اطلاعات لازم را کسب نماید و فوراً به پیامبر گزارش دهد. نوآوری در تجهیزات و سلاحهای جنگی از دیگر شگردهای پیامبر بود، در سرزمین عرب اولین بار پیامبر منجنیق را به عنوان یک سلاح جدید در جنگ طائف به کار برد و عده‌ای را برای آموزش و یادگیری ساخت اسلحه به مناطق دیگر فرستاد. دیگر نوآوری پیامبر در تعبیه سپاه بود. روش اعراب در جنگها در آن زمان حمله و هجوم یکباره به دشمن و سپس عقب‌نشینی بود اما پیامبر سپاه را درست و دقیق سازماندهی و تعبیه می‌کردند. صف‌های متعدد تشکیل دادند که به آسانی می‌توانست صفی جانشین صف دیگر شود. سواران، پیاده‌ها، تیراندازها و نیزه‌داران را هر کدام در جای مناسب خود تعبیه و مستقر می‌کردند (سیره ابن هشام، ج ۱).

دیگر ویژگی شخصیتی که کارآفرینان بدان منتسب هستند تحمل ابهام است. پذیرفتن عدم قطعیت به عنوان بخشی از زندگی و توانایی ادامه حیات با دانش ناقص در باره محیط و تمایل به آغاز فعالیتی مستقل بدون آنکه شخص بداند آیا موفق خواهد شد یا نه، تحمل ابهام می‌باشد. احمد پورداریانی (۱۳۸۱) معتقد است که کارآفرینان به مراتب بیش از مدیران شرکت‌ها قدرت تحمل ابهام را داشته باشند. آنان قادرند به طور اثر بخش با شرایط و اطلاعات مبهم و ناقص روبرو شوند و آنها را به نفع

خود تغییر دهند. به زعم کورتاکو و هاجتس (۱۹۹۸) کارآفرینان در شروع کار با عدم قطعیت و تغییرات مداوم روبرو هستند که منجر به ابهام و استرس در تمام جنبه های کارآفرینی می شود و امنیت شغلی و امثال آن برای آنها مهم نیست. در تایید این سخنان فرای (۱۹۹۵) ، به نقل از کردنائیج و همکاران، (۱۳۸۶) معتقد است که کار کارآفرینان شروع یک کسب و کار بدون اطمینان لازم در مورد موفقیت یا عدم موفقیت است. در کنار این محققین وریسون (۱۹۹۸) ، به نقل از کردنائیج و همکاران، (۱۳۸۶) نیز ضمن تایید سخنان آنان بیان می دارد که یکی از ویژگیهای محیط کارآفرینی ابهام، عدم ثبات و فقدان دانش پایه ای کافی است که برای بسیاری از افراد غیر کارآفرین چنین محیطی غیر قابل پذیرش است.

یکی از پژوهشهای جامعی که در خصوص تحمل ابهام انجام شده است تحقیق جهانی است که توسط هاوس و همکاران در سال ۲۰۰۴ ، و در ادامه کار هافستد انجام گرفت. در این تحقیق بین المللی که در ۶۲ کشور انجام گرفت فرهنگ ملی کشورها دارای ۹ بعد نشان داده شده است که یکی از این ابعاد اجتناب از ابهام می باشد که ارتباط بسیار نزدیکی با مقوله کارآفرینی دارد که هر چه قدر اجتناب از ابهام و در نتیجه تحمل ابهام زیاد باشد خلاقیت فردی و اشتیاق به فعالیت های کارآفرینانه زیاد خواهد شد. میانگین نمره ایران در آیتم اجتناب از ابهام (۳/۶۷) که در بین ۶۲ کشور دارای رتبه ۴۵ می باشد و نمایانگر این مطلب است که تحمل ابهام در فرهنگ ایران دارای امتیاز بالایی می باشد فلذا گرایش به تغییر و رشد خلاقیت های فردی در ایران بالا می باشد.

آنچه که مسلم است وظیفه هرکسی تلاش در جهت بر طرف سازی و حل مسایل پیش روست و انسانها معمولا برای به ثمررساندن قطعی و نتیجه گرفتن کامل تلاش می کنند، ولی گاه علی رغم کوشش کافی، همچنان گرفتاری باقی است و مسئله در حالتی از ابهام قرار می گیرد و مشخص نیست که مسلما نتیجه مطلوب حاصل می شود یا خیر و برخی از انسانها منتظر روشن شدن مسئله و وضوح آن می مانند که مطمئن باشند صددرصد به نتیجه و هدف مطلوب برسند. ولی دردیدگاه اسلامی لازم نیست در همه موارد چنین اطمینانی حاصل شود تا به آن اقدام کرد، آری باید تلاش و کوشش لازم و پیش بینی های معقول انجام پذیرد. امام علی (ع) در بیانی می فرماید: " و تبین ثمّ اعمل " نخست تبیین کن و سپس عمل نما (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص. ۳۷۱). یا پیامبر (ص) فرمود: " اذا عملت فاعمل بعلم و عقل " هنگامی که عمل می کنی با درایت و دانش باشد (مجلسی، ۱۴۰۳ الف، ص. ۱۱۰). چراکه

تا زمانی که مسئله ای کلی و مبهم باشد برای آن توصیه ها و راه حل‌های کلی و غیرمفید ارایه می شود. ولی سخن این است که اگر قرار شود تنها به عملی اقدام کرد که نتیجه و دستاورد آن قطعی باشد باید خیلی از کارها را معطل گذاشت. و به نظر می رسد راه درست این است که کارها را براساس برنامه ریزی منطقی و معقول شروع کرد و برای به ثمر نشستن آن تلاش کرد حال ممکن است عواملی ناخواسته مانع از وصول نتیجه شوند یا وصول آن را به تاخیر بیندازد چرا که ما موظف به انجام تکلیف هستیم نه مامور به حصول نتیجه و معتقدیم اگر درست به تکلیف عمل شود نتیجه را هم خداوند بر اساس مصلحت ها ایجاد می کند.

امام رضا (ع) فرموده است: " من طلب الامر من وجهه لم یزل فان زل لم تخذله الحیله " کسی که چیزی را از راهش طلب کند دچار لغزش نمی شود و اگر هم بلغزد را چاره و حل مساله بر او بسته نخواهد شد (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۳۴۰). در فرهنگ دینی اطمینان به وجود راه حل برای هر مشکلی مطرح شده است. پیامبر (ص) می فرماید: " لکل شی حیله " برای هر چیزی چاره ای وجود دارد (بحرانی، ۱۴۱۳، ص. ۳۵۸)، و امام علی (ع) فرموده است: " لکل ضیق مخرج " برای هر تنگنایی راه خروجی وجود دارد (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص. ۴۰۱). بر اساس فرهنگ اسلامی همه مومنان موظفند همواره امیدوار باشند و با اعتماد به خدای بزرگ و توکل بر او به کارها اقدام کنند.

قرآن کریم به پیامبر دستور می دهد در انجام کارها پیش بینی لازم را انجام دهد و حتی با مردم مشورت کند ولی وقتی تصمیم به اجرا و اقدام گرفت بر خدا توکل کرده و آن را آغاز نماید (آل عمران، ۱۵۹). بنابر این مسایل دوگونه است برخی مسایل که با تلاش به نتیجه دلخواه و مطلوب می رسد و برخی که باید برای رسیدن به نتیجه صبر و تحمل نشان داده تا زمان حل آن برسد که در واقع چنین صبری کمین کردن و آرام گرفتن برای آغاز تغییر و کوشش برای کامیابی است. انسان مومن ضمن تمامی اقدامات کافی و پیش بینی های لازم، با توکل به خدای متعال کارها را آغاز می کند و مطمئن است که هر کدام از دو نوع یاد شده بر سر راهش قرار گیرد به خیر و صلاح اوست و هدف و نتیجه مطلوب او حاصل خواهد شد. ولی دیگران چون در حل مسئله عدم کامیابی را محتمل می دانند از رویا رویی با مسئله بیمناکند و همین ترس و اضطراب مانعی برای راه حل مناسب و آغاز کارها محسوب می شود. امام علی (ع) فرمود: " اذا هبت امرا فقع فیه فان شده توقیه اعظم مما یخاف منه " چون از کاری ترسیدی در آن وارد شو زیرا سختی پرهیز از سختی آن کار بیشتر است (سید رضی، ۱۴۰۶، ص. ۱۱۰).

نتیجه گیری و پیشنهادها

همانطوریکه به طور مبسوط بحث گردید کارآفرینی از مقولات بسیار مهمی است که نقش و اهمیت آن در رشد و توسعه اقتصادی و همچنین ایجاد شغل امری اثبات شده و تقریباً مورد تایید تمامی علمای این رشته می باشد. در ایران با توجه به مشکلات موجود به نظرمی رسد فعالیتهای کارآفرینانه می تواند کمک شایانی به رشد اقتصادی، و رفع موانع موجود در این خصوص و همچنین ایجاد شغل نماید. در این مقاله که شروع مطالعات دنباله دار در راستای بومی سازی کارآفرینی می باشد، سعی گردیده است به ویژگیهای فردی و شخصیتی کارآفرینان پرداخته شود. آنچه که در این مقاله دنبال گردید این مطلب بود که تمامی ویژگیهای فردی مطرح شده در ادبیات غرب، در متون اسلامی به وضوح قابل مشاهده و مورد تاکید می باشد. نکته قابل توجه این که علاوه بر ویژگیهای قید شده، یک فرد مسلمان، مسلح به سایر اخلاقیات نیز می باشد که او را از سایر کارآفرینان غیر مسلمان متمایز می کند و آن توکل بر حضرت باری تعالی است در کنار تاسی بر ائمه اطهار(ع) که در راه اندازی، فعالیت و ادامه کار با این ابزار موفقیتی دوچندان پیدا می کند. امری بدیهی است که یک مومن واقعی با کار و تلاش و شجاعت بی نظیر و مثال زدنی خود قادر خواهد بود اقدام به کارهایی نماید که فراتر از فعالیت کارآفرینانه بوده و اثراتی بهترو مثمرتر از اثرات آن داشته باشد و این به وضوح در متون اسلامی و در سیره ائمه اطهار(ع) به وضوح قابل رویت است و این امکان را می دهد که تعریف جدید از کارآفرینی با این ادبیات اسلامی ارایه نمود که هم کامل تر و هم جامع تر از تعاریف موجود باشد و هم اثراتی پرمفهوم تر از وضع فعلی داشته باشد. لذا پیشنهاد می گردد به هنگام استفاده از هر علمی به خصوص کارآفرینی که هم اکنون بسیار مورد توجه می باشد آنرا در تمامی ابعاد با فرهنگ کشور مان تطبیق داده و سپس با در نظر گرفتن تمامی شرایط از آن استفاده نمود تا شاید شاهد اثرات پرثمر آن باشیم، مخصوص اینکه در کشوری اسلامی مثل کشور ما که مفاهیم و تعالیم اسلامی و قرآنی جایگاه محکمی دارد طبیعی است که طرح چنین موضوعاتی جایگاه خوبی خواهد داشت.

منابع و ماخذ

- احمد پورداریانی، م (۱۳۸۱). کارآفرینی. (چاپ چهارم). تهران، نشر پردیس.
- آمدی، ع. (الف). غررالحکم و دررالحکم. (مترجم، انصاری، م) (جلد ۱). قم، انتشارات دارالکتاب بی تا.
- آمدی، ع. (ب). غررالحکم و دررالحکم. (مترجم، انصاری، م) (جلد ۴). قم، انتشارات دارالکتاب بی تا.
- ابن ابی الحدید، (۱۳۷۸ ق)، شرح نهج البلاغه. (تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم). بیروت، داراحیاء الکتب العربیه.
- بحرانی، س. ه. (۱۴۱۳ ق). مدینه المعجزه. (تحقیق، مولایی، ع). قم، موسسه معارف.
- تورنس، ا. پ (۱۳۷۲). استعداد و مهارت های خلاقیت. (چاپ اول) (مترجم، قاسم زاده، ح). تهران، نشر دنیای نور.
- سید رضی، (۱۴۰۶). خصائص الائمة. مشهد. آستان قدس رضوی.
- حرانی، ابن شعبه. (۱۴۰۴ ق). تحف العقول. قم، موسسه النشر الاسلامی.
- ری شهری، م. (۱۳۷۵ الف). میزان الحکمه. (جلد ۴). قم، تحقیق و نشر دارالحديث.
- ری شهری، م. (۱۳۷۵ ب). میزان الحکمه. (جلد ۳). قم، تحقیق و نشر دارالحديث.
- ری شهری، م. (۱۳۷۵ ج). میزان الحکمه. (جلد ۵). قم، تحقیق و نشر دارالحديث.
- زالی، م. ر. (۱۳۸۸). دیدبان جهانی کارآفرینی. (ویراست اول)، تهران، دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران.
- زالی، م. ر. و رضوی، س. م. (۱۳۸۸). موانع توسعه کارآفرینی در ایران. تهران، دانشکده کارآفرینی.
- صدوق، (۱۴۱۷ ق). امالی. تهران، موسسه بعثت.
- صدوق، (۱۳۶۱ ش). معانی الاخبار. قم، انتشارات اسلامی.
- فیض الاسلام، (۱۳۵۲). شرح نهج البلاغه. تهران. انتشارات اسلامیه.
- کردنائیج، ا؛ زالی، م؛ هومن، ح؛ شمس، ش (۱۳۸۶). ابزار سنجش ویژگی های شخصیتی کارآفرینان ایرانی. (ویراست اول)، تهران، دفتر نشر آثار علمی دانشگاه تربیت مدرس.
- لیثی واسطی، علی بن محمد. (۱۳۷۶ ش). عیون الحکم والمواعظ. (تحقیق حسینی، ح)، قم، دارالحديث.
- مجلسی، م. (۱۴۰۳ الف). بحارالانوار. (جلد ۷۷) بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- مجلسی، م. (۱۴۰۳ ب). بحارالانوار. (جلد ۶۹) بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- مجلسی، م. (۱۴۰۳ ج). بحارالانوار. (جلد ۲) بیروت، دار احیاء التراث العربی.

مجلسی، م. (۱۴۰۳د). بحار الانوار. (جلد ۷۱) بیروت، دار احیاء التراث العربی.
مجلسی، م. (۱۴۰۳ه). بحار الانوار. (جلد ۷۸) بیروت، دار احیاء التراث العربی.
مجلسی، م. (۱۴۰۳و). بحار الانوار. (جلد ۶۸) بیروت، دار احیاء التراث العربی.
مکارم شیرازی، ن. و دیگران. (۱۳۶۳ ش). تفسیر نمونه. (جلد ۱) تهران، دارالکتب الاسلامیه

- Benzing, C., Chu, H. M., & Kara, O. (2009). Entrepreneurs in Turkey: A factor analysis of motivations, success factors, and problems. *Journal of Small Business Management*, 47(1), 58-91.
- Bonnett, C., & Furnham, A. (1991). Who wants to be an entrepreneur? A study of adolescents interested in a young enterprise scheme. *Journal of Economic Psychology*, 12(3), 465-478.
- Brockhaus, R., & Horwitz, P. S. (1985). The psychology of the entrepreneur. In D. L. Sexton & R. W. Smilor (Eds.), *The art and science of entrepreneurship*. Cambridge, MA: Ballinger.
- Collins, C. J., Hangs, P. J., & Locke, E. A. (2004). The relationship of achievement motivation to entrepreneurial behavior: A meta- analysis. *Human Performance*, 17(1), 95-117.
- Cunningham, J. B., & Lischeron, J. (1991). (Defining entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 29(1), 45-61.
- Edwards, C. C. (2008). *Assessing entrepreneurship and African American women: Factors of success*. Unpublished PhD, North central University, United States, Arizona.
- Fayolle ,A. (2007). *Entrepreneurship and new value creation: The dynamic of the entrepreneurial process*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frank, H., Lueger, M., & Korunka, C. (2007). The significance of personality in business start-up intentions, start-up realization, and business success. *Entrepreneurship & Regional Development*, 19(3), 227-251.
- Henderson, J. (2002). Building the rural economy with high-growth entrepreneurs. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 87(3), 45-70.
- Hian, C. K. (19۹۶). Testing hypotheses of entrepreneurial characteristics: A study of Hong Kong MBA students. *Journal of Managerial Psychology*, 11(3), 12-25.

- House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., & Gupta, V. (2004). *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE Study of 62 societies*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hughes, J. R. T. (1986). *The vital few: American economic progress and its protagonists*. New York: Oxford University Press.
- King, R. A. (1985). Developing a business plan. *Business & Economic Review*, 31(4), 6-9.
- Krauss, S. I., Frese, M., Friedrich, C., & Unger, J. M. (2005). Entrepreneurial orientation: A psychological model of success among Southern African small business owners. *European Journal of Work & Organizational Psychology*, 14(3), 315-344.
- Kreft, S. F., & Sobel, R. S. (2005). Public policy, entrepreneurship, and economic freedom. *Cato Journal*, 25(3), 595-616.
- Kuratko, D. F. (2005). The emergence of entrepreneurship education: Development, trends and challenges. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 29(5), 577-597.
- McClelland, D. C. (1961). *The achieving society*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- McClelland, D. C. (1987). Characteristics of successful entrepreneurs. *Journal of Creative Behavior*, 21(3), 219-233.
- Owens, K. S. (2005). *An investigation of the personality correlates of small business success*. Unpublished Ph.D., The University of Tennessee, United States, Tennessee.
- Poh, K. W., Yuen, P. H., & Erkko, A. (2005). Entrepreneurship, innovation, and economic growth: Evidence from GEM data. *Small Business Economics*, 24(3), 335-350.
- Rahim, A. (1996). Stress, strain, and their moderators: An empirical comparison of entrepreneurs and managers. *Journal of Small Business Management*, 34(1), 46-58.
- Reynolds, P. D., Hay, M., & Camp, S. M. (1999). *Global entrepreneurship monitor: 1999 Executive report*. Kansas City: Ewing Marion Kauffman Foundation.
- Robinson, P. B., Stimpson, D. V., Huefner, J. C., & Hunt, H. K. (1991). An attitude approach to the prediction of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15(4), 13-31.

- Rotter, J. B. (1966). Generalised expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General & Applied*, 80(1), 1-28.
- Silver, D. A. (1985). *Entrepreneurial megabucks :The 100 greatest entrepreneurs of the last twenty five years*. New York: John Wiley and Sons.
- Stewart, W. H., & Roth, P. H. (2001). Risk propensity differences between entrepreneurs and managers: A meta- analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 86 ,(1) . ۱۵۳-۱۴۵
- Timmons, J. A. (1994). *New venture creation: Entrepreneurship for 21 century* (4th ed.). Burr Ridge, III: Richard D. Irwin.
- Welsh, J. A., & White, J. F. (1981). *Converging of characteristics of entrepreneurs*. Wellesley,MA: Bobson Center for Entrepreneurial Study.
- Zacharakis, A. L., Bygrave, W. D., & Shepherd, D. A. (2000). *Global entrepreneurship monitor: National entrepreneurship assessment*. Kansas City, Mo: Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership.